

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ САМОРОЗВИТКУ РЕГІОНУ ЯК ПОТЕНЦІАЛУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Визначення теоретико-методологічних засад гідного рівня та якості життя на принципах саморозвитку регіону є важливим при дослідженні цих проблем, як складових соціального потенціалу сталого розвитку, для запровадження системного підходу до вивчення соціально-економічного сьогодення та перспектив сталого розвитку. Актуальність дослідження цих проблем підтверджується реаліями державних та суспільних ініціатив, зокрема традиційними конференціями зі сталого розвитку. Останній саміт по сталому розвитку "Ріо+20" пройшов у Бразилії у червні 2012 р., на якому головними були три питання – економічний розвиток, соціальний розвиток та охорона навколишнього середовища, із визначенням проблем «зеленої економіки», сталого розвитку та викорінення бідності. Генеральний директор ЮНЕСКО нагадала, що за межею бідності у 1992 р. було близько половини населення планети, а на 2012 р. цей показник не перевищував 25% від кількості жителів усіх країн світу [1]. На сьогодні актуальним є визначення оптимальної моделі споживання різних ресурсів населенням, адже, для того щоб і далі підвищувати рівень життя на основі зростання споживання [2], країни вимушені все більш інтенсивно експлуатувати як людські, так і природні й інші ресурси.

Підсумком роботи саміту став документ під назвою «Майбутнє, якого ми хочемо» (*The future we want*), який містить більше 280 положень. У даній декларації [4] розглянуто загальне бачення країн у сфері сталого розвитку, обумовлено політичні зобов'язання, встановлено інституційні межі, а також визначено робочі механізми та засоби реалізації проектів і програм у сфері сталого розвитку. Але рекомендації та рішення конференції ООН по сталому розвитку є досить декларативним і не відповідають вимогам сучасного світу, навіть на думку учасників саміту та розробників декларації [5], хоча він, без-

умовно, є кроком для визначення нових підходів до забезпечення сталого розвитку регіонів та держави.

Одним із таких нових можливих шляхів ефективного та збалансованого соціально-економічного розвитку є принцип саморозвитку регіону, який ґрунтується на забезпеченні оптимального використання всіх наявних ресурсів і потенціалу регіону: економічних, соціальних, фінансових, екологічних та ін.

Основною метою статті є узагальнення й обґрунтування теорії, методології та практики переходу економіки регіону до сталого розвитку на принципах саморозвитку у їх взаємозв'язку і взаємодії з процесами підвищення рівня та якості життя населення для визначення напрямів удосконалення державної регіональної політики.

В основі дослідження процесів переходу до сталого розвитку лежить теорія і методологія суспільного відтворення та її регіональні аспекти, зокрема проблеми саморозвитку регіону й забезпечення гідного рівня життя населення. У сучасній західній регіональній науці проблеми саморозвитку територій у взаємозв'язку з підвищенням рівня та якості життя досліджують такі відомі науковці, як М. Keating [20], S. Lazzarini [29], A. Rodriguez-Posse [12], M. Storper [25-27], L. Hooghe [21], Ö. Sölvell [13]. Парадигму регіонального саморозвитку з орієнтацією на врахування проблем підвищення рівня життя населення досліджують російські науковці С. Дорошенко, О. Татаркін [30], В. Орешин [14], Г. Фетисов [14], А. Швецов [31]. Соціально-економічні аспекти саморозвитку як нової моделі розвитку виокремлюють у своїх дослідженнях українські науковці А. Гальчинський, Б. Данилишин, В. Ляшенко, М. Чумаченко [6-10].

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій із цих аспектів саморозвитку, немає комплексного та взаємопов'язаного підходу до вивчення проблем підвищення рівня

життя населення на принципах саморозвитку регіону. Для цього необхідні визначення й уточнення теоретико-методологічних підходів до комплексного аналізу проблем рівня та якості життя й саморозвитку регіону.

Сучасне методологічне мислення багато в чому сприяє створенню ефективних схем державного регулювання, зокрема у сфері досліджуваного питання взаємозалежності саморозвитку регіону та забезпечення гідного рівня життя. У сучасній економічній науці існують різні методологічні концепції аналізу соціально-економічної реальності, кожна з яких створює власні підходи до логіки дослідження, визначає понятійний апарат, встановлює зв'язки та взаємовідносини між основними поняттями. Основними загальнонауковими методологіями сучасної теорії державної політики й регулювання соціально-економічним розвитком, зокрема саморозвитком, виступають діяльнісний, системний, структурно-функціональний, ситуаційний підходи.

Діяльнісний підхід характеризує соціальну спрямованість діяльності суспільства, політики, держави, регіону, права, сутність діяльності та результати яких є різними у своїх цілях. Теоретично цей підхід обґрунтовано Е. Гідденсом (*A. Giddens*), який відзначав, що суспільство є результатом універсальної соціальної діяльності шляхом використання практичних знань, навичок, потенціалу, ресурсів, у тому числі регулювання, що «само використання цих практичних ресурсів є умовою взаємодії взагалі» [11]. Цей підхід підтверджується теорією А. Родрігеса-Пасе (*A. Rodriguez-Posse*) – в аспекті саморозвитку регіону виокремлено поняття соціального кластера (*social cluster*) як самостійного утворення на території регіону, який у повному обсязі забезпечує задоволення мінімальних потреб населення в соціальних, освітніх, культурних та інших побутових послугах [12]. Його дослідження наголошують на тісних зв'язках між економічним зростанням і соціальними чинниками. Наукові дослідження О. Солвелла (*Ö. Sölvell*) [13] проводяться у цьому ж напрямі, але з акцентом на дослідження взаємозв'язків кластерів і таких соціальних чинників, як зайнятість, продуктивність праці. Російські науковці Г. Фетисов, В. Орешин [14] визначили саморозвиток регіону у взаємодії із соціальними аспектами як

процес, що охоплює економічне використання всіх ресурсів регіону, оперативне і стратегічне управління економікою регіону, із врахуванням соціальних процесів, здійснення регіональних програм і участь у цільових регіональних програмах.

Системний підхід при дослідженні питань рівня і якості життя населення та саморозвитку регіону є принциповим застосуванням загальної теорії систем до аналізу соціально-економічної політики й управління цими процесами. Теоретичне обґрунтування цей підхід дістав у роботах Т. Парсонса (*T. Parsons*), Д. Істона (*D. Easton*), Г. Алмонда (*G. Almond*), К. Дойча (*K.W. Deutsch*) [15-18], які в теорію систем ввели такі фундаментальні поняття: «відкрита і закрита система», «стійкість», «структура», «рівновага», «довкілля». Системний підхід у теорії державного управління та регулювання передбачає наявність при державному регулюванні чинників внутрішнього взаємозв'язку між елементами, що створюють єдине ціле, якість якого не зводиться до суми окремих якостей елементів [19]. У рамках цього підходу діє теорія регіонального саморозвитку як нового регіоналізму, дослідниками якої є М. Кітінг (*M. Keating*) [20], Л. Хуг (*L. Hooghe*) [21], які виконали теоретичний і практичний аналіз європейського регіоналізму на сучасному етапі через регіональні та соціальні чинники.

Структурно-функціональний підхід пов'язаний із системним підходом і підпорядкований вирішенню проблем, обумовлених існуванням, функціонуванням і підтримкою життєздатності системи. Структурний аспект включає визначення елементів і складових конкретної системи, виявлення стійких зв'язків і відносин між ними. Функціональний аспект включає вивчення як внутрішніх механізмів функціонування елементів, так і зовнішнього функціонування системи у процесі її взаємодії із зовнішнім середовищем. Цей підхід обґрунтовано прихильниками теорії регуляції М. Агліетта (*M. Aglietta*) [22], Р. Буайє (*R. Boyer*) [23], які вважають, що існуюча система ще не вичерпала своїх можливостей, проте для її успішного розвитку необхідно виявлення й поширення нових організаційних форм розвитку, а також активніше втручання держави в економіку. Під регуляцією розуміється "процес взаємної адаптації

виробництва і суспільного попиту" [23], та "сукупність процесів, що управляють розподілом чинників виробництва, їх використанням і розподілом доходів" [24]. Концепція регіонального простору з елементами саморозвитку представлена у працях М. Сторпера (*M. Storper*) та Р. Уолкера (*R. Walker*) [25], що належить до сучасних динамічних моделей оптимізації розміщення промисловості в регіонах, при цьому важливою є дії соціально-економічних чинників. На їх думку, головним є властивості підприємства, які встановлюють свої регіональні зв'язки [26], створюючи тим самим власне господарське оточення, яке пристосовується до специфічних місцевих умов, при цьому значний вплив роблять економічні та соціальні вигоди функціонально пов'язаних підприємств [27]. Знання і розуміння внутрішніх зв'язків і відносин у взаємодії елементів системи дозволить виявити умови її функціонування і життєдіяльності, встановити функціональні залежності її існування, що повністю відповідає її застосуванню при дослідженні питань рівня життя населення на принципах саморозвитку регіону.

Ситуаційний підхід є логічним продовженням структурно-функціонального аналізу, який можна визначити, «как способ мышления об организационных проблемах и их решениях» [28]. Більшість сучасних дослідників виділяють основними внутрішніми ситуаційними змінними державного управління та регулювання такі параметри: цілі, завдання, структури, технології. Основними чинниками зовнішнього середовища називають стан економіки, науково-технічний прогрес, соціокультурні зміни, вплив групових інтересів. Цьому підходу відповідає концепція саморозвитку територій (*self-development*). С. Лазаріні (*S. Lazzarini*) наголошує на тому, що априорі не існує оптимального балансу між державним регулюванням і саморозвитком територій. Ці дві форми регулювання слід порівнювати одночасно, оцінюючи їх можливості й недоліки. Автори роботи [29] дослідили комплекс проблем, пов'язаних із негативними наслідками як саморозвитку, так і державного регулювання у їх ідеальних формах і пропонують варіювати баланс регулювання державою та регіоном на основі конкретних умов конкретної держави та конкретного регіону в конкретних їх соціально-

економічних умовах. Дослідження проблем саморозвитку регіону й рівня та якості життя у взаємозв'язку та взаємодії не досліджувалось повністю, а тільки окремі аспекти. Парадигму регіонального саморозвитку з орієнтацією на повне врахування територіальних інтересів розробляють російські науковці О. Татаркін, С. Дорошенко [30], які визначають політику підвищення якості життя, політику зовнішніх взаємодій і політику формування іміджу регіону як інструменти механізмів реалізації стратегії розвитку регіонів, що мають принципове значення для саморозвитку.

Ці методологічні позиції дозволяють обґрунтувати методологічні принципи та загальнотеоретичні засади дослідження питань гідного рівня та якості життя на принципах саморозвитку регіону.

Таким чином, використання зазначених підходів при дослідженні теоретико-методологічних засад гідного рівня та якості життя як складових соціального потенціалу сталого розвитку дозволить обґрунтувати теорію, методологію та практику переходу економіки регіону до сталого розвитку на принципах саморозвитку у їх взаємозв'язку та взаємодії із процесами підвищення рівня та якості життя населення з визначенням напрямів удосконалення державної регіональної політики.

Для розгляду теоретико-методологічних підходів до гідного рівня та якості життя на принципах саморозвитку регіону як складових соціального потенціалу сталого розвитку важливо визначити взаємозалежності з категорією «рівень та якість життя населення» таких основних дефініцій, які фігурують у даному дослідженні: сталий розвиток, соціальний потенціал, саморозвиток регіону.

Сталий розвиток. Сталий розвиток регіону є можливістю забезпечувати позитивну динаміку соціально-економічних показників регіону, рівня життя населення, використовувати в цих цілях інноваційні чинники й умови, у тому числі збалансоване відтворення соціального, економічного, природно-ресурсного потенціалів із необхідністю ефективного, але заощадливого використання всіх наявних ресурсів регіону, для того щоб у перспективі забезпечувати кращу якість життя. Сьогодні все частіше порушується питання про необхідність переходу на сталий розви-

ток країни в цілому та її регіонів. В. Лексін і А. Швецов [31] вважають найважливішою ознакою сталості довгостроковість збереження умов для відтворення потенціалу регіону – його соціальною, природно-ресурсною, екологічною, господарською й інших складових, у режимі збалансованості та соціальної орієнтації.

Сталий саморозвиток регіону в соціально-економічному аспекті означає підвищення рівня та якості життя населення з подоланням несприятливих соціальних, економічних і екологічних тенденцій, із спроможністю регіону забезпечувати збалансований розвиток, саморегулювання, самовдосконалення з максимальним використанням внутрішніх, а також зовнішніх позитивних ресурсів для задоволення потреб населення регіону.

Соціальний потенціал. Аналіз економічної та соціальної складових сталою розвитку логічно потребує вичленення в соціально-економічному потенціалі суспільства двох взаємозалежних інтегральних потенціалів – економічного і соціального, які тісно пов'язані між собою за результатами реалізації. Узагальнюючими показниками результативності їх реалізації є динаміка показників рівня та якості життя населення.

Поняття «потенціал» – це можливість ресурсу, що існує у прихованому вигляді, бути використаною для вирішення відповідних конкретних завдань за наявності засобів і певних умов. В економічній практиці поняття «потенціал» використовується стосовно різних об'єктів вивчення: економічного потенціалу, виробничого потенціалу, науково-технічного, трудового, інтелектуального, соціального.

Система оцінки соціального потенціалу окрім статистичних показників характеристики структури населення має також включати показники рівня розвитку і якості життя населення. Це – показники рівня доходів і соціально-економічної захищеності населення, забезпеченості житлом, доступності здобування освіти, користування сучасними побутовими зручностями, послугами органів охорони здоров'я, інформаційними системами зв'язку й ін. Структурний підхід до оцінки динаміки та прогнозування перспектив соціального потенціалу є важливим як для уточнення пріоритетів соціальної політики на державному рівні, так і для вибору на регіо-

нальному рівні конкретних способів її реалізації залежно від реальних регіональних особливостей [32].

Оцінка соціального потенціалу в сучасних умовах стає пріоритетом у діяльності органів державного й регіонального управління. Саме вони мають розробляти і реалізовувати заходи, що забезпечують підтримку стандартів рівня життя й виконання соціальних зобов'язань у всіх регіонах з урахуванням їх регіональних особливостей. Аналіз статистики свідчить про істотні відмінності в тенденціях відтворення соціального потенціалу на території країни. Для оцінки відмінностей між регіонами за показниками відтворення соціального потенціалу найбільш підходить інструментарій, розроблений у рамках Програми розвитку ООН (ПРООН) для систематичного здійснення порівнянь динаміки рівня людського розвитку. Соціальний потенціал як показник кількісно-якісної оцінки рівня розвитку населення, що проживає в регіоні, разом із показниками оцінки стану розвитку соціальної сфери, що характеризують реальні умови його відтворення, екологічними умовами, інфраструктурною самодостатністю регіону, виступає важливим чинником саморозвитку регіональної економіки.

Саморозвиток регіону – це соціально-економічний розвиток з адаптивними властивостями та здібністю до автоматичної зміни алгоритму діяльності регіону для збереження або досягнення оптимального соціально-економічного стану при зміні не лише внутрішніх, але й зовнішніх умов. Саморозвиток є одною з основних властивостей ефективного соціально-економічного розвитку. *Саморозвиток регіону* – здатність економіки регіону в конкретних умовах забезпечувати позитивну динаміку його розвитку за рахунок власних коштів і створення в регіоні конкурентного середовища, яке направлено на підвищення рівня та якості життя населення регіону, за умови оптимального поєднання забезпечення регіонального саморегулювання та державного регулювання територіального розвитку. Принцип саморозвитку характеризується здатністю самостійно вибирати цілі свого розвитку та критерії їх досягнення, змінюючи при необхідності як самі цілі, так і їх параметри, структуру й інші характеристики. Таким чином, механізми саморозвитку регіону мають бути вбудовані в політику державних і місце-

вих органів влади з виокремленням сфери спільних дій і сфери особистої компетенції, що передбачає трансформацію державної регіональної соціально-економічної політики, суть якої полягає у зміні її цілей і спрямованості.

Необхідно використовувати всі наявні ресурси регіону ефективно, але заощадливо, для того щоб у перспективі забезпечувати кращу якість життя. На останньому саміті-2012 по сталому розвитку зазначалось, «якщо ми будемо продовжувати використовувати ресурси як зараз, то в подальшому надія багатьох людей отримати кращу якість життя залишиться нереалізованою. Проте, ми маємо в своєму розпорядженні механізми, що дають можливість боротися з цими викликами і перетворити їх на можливості» [33]. Такими механізмами можуть стати процеси саморозвитку регіону як складова частина загальної системи стратегічного соціально-економічного планування, що базуються на концепції сталого розвитку, для забезпечення гідного рівня життя населення через отримання оптимального варіанта саморозвитку регіону при мінімізації всіх необхідних для цього ресурсів.

Слід зазначити, що останніми роками все сильніше усвідомлюється важливість мобілізації власних ресурсів і потенціалу кожного регіону для підвищення рівня життя населення й розвитку економіки регіону і держави в цілому. Методологія дослідження фундаментальних чинників саморозвитку як механізм забезпечення гідного рівня життя населення регіону пов'язана з аналізом складу чинників саморозвитку регіону, визначенням раціональності накопичення та реалізації власного соціально-економічного потенціалу регіону, на засадах самозабезпечення граничної рівноваги економічної та соціальної систем. Проте в теоретичному плані розробка даного питання про механізм взаємозв'язку саморозвитку економічної та соціальної підсистем ще тільки починається.

Висновки. Політика стимулювання сталого розвитку регіону є одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень у галузі суспільно-економічних наук. Є важливим розуміння питання, як сьогодні найкраще збалансувати потреби населення, які виникають у процесі розвитку, щоб усі категорії населення мали можливість користуватись результатами економічного зростання, при не-

обхідності раціонального використання всіх ресурсів. Генеральний секретар ООН на саміті по сталому розвитку у червні 2012 р. щодо цього висловився «ми дуже довго прагнули прийти до процвітання, лише споживаючи. Сучасна модель розвитку – неефективна. Ми повинні приступити до створення нової моделі, розрахованої на економіку нового покоління, – моделі, яка відкидає міф про несполучність інтересів економічного зростання з інтересами довкілля. Проведення науково обґрунтованої державної політики дозволяє урядам посилювати свою економіку, долати бідність, гідно працевлаштовувати людей та прискорювати соціальний прогрес, при цьому дбайливо ставитись до вичерпаних ресурсів» [34].

Теоретична вагомість розуміння вищевказаних основних понять буде лише зростати, що сприятиме практичному застосуванню всіх відомих механізмів стимулювання регіональних систем та переходу до сталого розвитку. Терміни та поняття, які характеризують політику сталого розвитку регіону, не обмежуються зазначеними вище і будуть доповнені іншими при подальших дослідженнях. Це сприятиме подальшому дослідженню сталого розвитку на регіональному рівні, забезпечить ефективну практичну реалізацію положень саморозвитку регіональних систем для забезпечення гідного рівня життя населення. Тому в перспективі наукового дослідження теоретико-методологічних засад гідного рівня та якості життя на принципах саморозвитку регіону як складових соціального потенціалу сталого розвитку необхідно:

виробити чіткі принципи сталого розвитку на національному рівні;

визначити категоріально-понятійний апарат сталого розвитку регіону, із визначенням принципів саморозвитку, на законодавчому рівні;

забезпечити сполучення теоретичних положень та практичної реалізації конкретних програм і заходів зі стимулювання сталого розвитку регіонів із запровадженням принципів саморозвитку;

удосконалити запропоновані методологічні взаємозв'язки між основними поняттями дослідження засад гідного рівня та якості життя на принципах саморозвитку регіону як складових соціального потенціалу сталого розвитку.

Запропоновані заходи дадуть змогу найближчим часом визначитись із розумінням основних теоретичних аспектів політики стимулювання сталого розвитку регіону на принципах саморозвитку для забезпечення гідного рівня життя населення.

Таким чином, з позиції методології дослідження процесів саморозвитку регіону, цей процес є багаторівневим. Процеси саморозвитку здійснюються із задіюванням багатьох чинників: економічних, соціальних, фінансових, структурно-інноваційних, а також із реалізацією нових підходів до управління, що одночасно забезпечує реалізацію на практиці процесів саморозвитку.

Кожен науковий напрям розвивається в органічному зв'язку з практичними потребами та вимогами суспільства. Теорія нової регіональної науки, заснованої на принципах саморозвитку, є щільно пов'язаною з практичними завданнями регіонального розвитку з плануванням та прогнозуванням, управлінням, функціонуванням соціальної сфери, формуванням умов для забезпечення гідного життя населення регіону. Модель саморозвитку має свою специфіку: вона об'єднує об'єктивні та суб'єктивні основи, виступає як процес, і в той же час як мета на різних етапах управління. Саморозвиток як процес всебічного розвитку за допомогою самостійного використання отриманої і вивченої інформації, а також індивідуального підходу до поставлених завдань, і саморозвиток як механізм, за допомогою якого можна вирішити виникаючі проблеми в соціальній і економічній сферах.

Результати дослідження теоретико-методологічних засад гідного рівня та якості життя на принципах саморозвитку регіону направлено на подальший розвиток методології сталого розвитку та його соціального потенціалу, зокрема запровадження принципів саморозвитку для забезпечення гідного рівня життя населення, спроектованих на рівень регіону, адже, безумовно, регіональною владою буде найбільш точно визначено цілі, які мають бути вирішені найперше, а також вони можуть змінюватися з огляду на соціально-економічну ситуацію регіону й оперативно вносити зміни до програм та заходів з їх реалізації. Усе це може забезпечити значне збільшення темпів зростання рівня життя населення й економіки регіонів на основі їх саморозвитку.

Література

1. Гендиректор ЮНЕСКО надеется, что на саммите "Рио+20" будут даны убедительные политические обещания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.russian.china.org.cn/news/txt/2012-06/17/content_25671215.htm.
2. У саммита РИО+20 – клубок нерешенных проблем [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ru.euronews.com/2012/06/19/close-up-rio20-summit-searches-sustainable-solutions/>.
3. Итоговый документ «Рио+20» согласован. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unmultimedia.org/radio/russian/archives/115798/>.
4. The future we want [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.Unctad.org/content/documents/727_The_Future_We_Want_19_June_12_30pm.pdf.
5. Янез Поточник. “Рио+20”: ни сроков, ни обязательств [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ru.euronews.com/2012/06/20/rio20-delegates-agree-draft-development-plan/>.
6. Гальчинский А. Экономическое развитие: методология обновленной парадигмы / А. Гальчинский // Экономика Украины. – 2012. – № 5. – С. 4-17.
7. Данилишин Б. Регионализм в Украине: реальность и перспективы / Б. Данилишин // Зеркало недели. Украина. – 2012. – № 22 (15 июня).
8. Ляшенко В.И. Бизнес в социальной политике региона [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dspace.nbuv.gov.ua:8080/dspace/bitstream/handle/.../st_37_24.pdf?...1.
9. Чумаченко Н.Г. Экономическая самостоятельность региона / Н.Г. Чумаченко // Донбасс. – 1993. – 19 нояб. – С. 1.
10. Чумаченко Н.Г. Очерки по экономике региона / сост. Б.М. Биренберг, Л.Г. Червова, Л.М. Кузьменко. – К.: Наук. думка, 1995. – С. 221.
11. Giddens A. New rules of sociological method / A. Giddens. – Cambridge: Polity Press, 1994. – P. 14-15.
12. Rodríguez-Pose A. Is fiscal decentralization harmful for economic growth? Evidence from the OECD countries / A. Rodríguez-Pose, R. Ezcurra // Journal of Economic Geography, Oxford University Press. – 2011. – Vol. 11 (4), July. – P. 619-643.

13. Sölvell Ö. Clusters: Balancing evolutionary and constructive forces / Ö. Sölvell // Second edition. Deshug. 2009. – 136 p.
14. Фетисов Г.Г. Региональная экономика и управление: учебник / Г.Г. Фетисов, В.П. Орешин. – М.: ИНФРА-М, 2006.
15. Parsons T. A Functional theory of change / T. Parsons // Social Change: Source, Pattern and Consequence. Etzioni A. ed. – N.Y., 1964. – P. 83-97.
16. Easton D. Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Inc., 2012. Web. 27 Jun. 2012 [Электронный ресурс] / D. Easton. – Режим доступа: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/177469/David-Easton>.
17. Gabriel A. Almond, G. Bingham Powell Jr. Comparative Politics Today: A World View. Contributors: Publisher: Scott, Foresman and Company. – 1988. – 563 p.
18. Karl W. Deutsch et al. Political community and the North Atlantic area: International Organization in the Light of Historical Experience / W. Karl Deutsch. – Princeton: Princeton University Press, 1957. – 228 p.
19. Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром, Р. Далтон. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 537с.
20. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе / пер. с англ. А. Смирнова. – М.: Логос, 2003. – № 6 (40). – С. 67-116.
21. Keating M., L. Hooghe Bypassing the Nation-State? Regions and the EU Policy Process', in J. Richardson. (ed.), European Union Power and Policy-Making, Routledge. – London, 1996. – 242 p.
22. Aglietta M. Regulation et crises du capitalisme. Calmann-Levy / M. Aglietta. – Paris, 2e ed., 1982. – P. 152.
23. Boyer R. La theorie de la regulation. Une analyse critique. Editions La Decouverte / R. Boyer. – Paris, 1986. – P. 3-113.
24. Benassy J.-P. Regulation des economies capitalistes et inflation / J.-P. Benassy, R. Boyer, R.-M. Gelpi // Revue economique. – 1979. – Vol. 30, No 3.
25. Storper Michael & Venables Anthony J. Buzz: face-to-face contact and the urban economy // Journal of Economic Geography, Oxford University Press, 2004. – Vol. 4 (4), August. – P. 351-370.
26. Storper M. Agglomeration, Trade, And Spatial Development: Bringing Dynamics Back In. / M. Storper // Journal of Regional Science, Wiley Blackwell, 2010. – Vol. 50 (1). – P. 313-342.
27. Storper Michael & Scott Allen J. Re-thinking human capital, creativity and urban growth // Journal of Economic Geography. – Oxford University Press, 2009. – Vol. 9 (2), March. – P. 147-167.
28. Василенко А.И. Административно-государственное управление в странах Запада. США, Великобритания, Франция, Германия / А.И. Василенко. – М., 2000. – С. 26.
29. Lazzarini Sergio G., Pedro C. Governmental versus Self-regulation of Derivative Markets: examining the US and Brazilian Experience // Journal of Economics and Business. No: 53. – 2001. – P. 185-207.
30. Татаркин А. Институт стратегического планирования в условиях саморазвивающихся регионов. Общество и экономика [Электронный ресурс] / А. Татаркин, С. Дорошенко. – Режим доступа: <http://finanal.ru/011-012/institut-strategicheskogo-planirovaniya-v-usloviyakh-formirovaniya-samorazvivayushchikhsya-regionov.2009>.
31. Швецов А.Н. Новая европейская региональная политика: принципиальные особенности / А.Н. Швецов // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. Науч. журн. – 2009. – № 2. – Т. 2. – С. 50.
32. Маслова И. Социальный потенциал развития экономики [Электронный ресурс] / И. Маслова; Институт экономики РАН. – Режим доступа: http://inecon.ru/tmp/Statja_Maslova_2.doc.
33. Янез Поточник Благополучие многих или нищета всех? [Электронный ресурс] / Янез Поточник // ДЕНЬ. – № 104. – 19 июня 2012. – Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/230183#>.
34. Глобальное движение – за перемены. В Рио больше тысячи бизнес-лидеров со всех континентов заявляют: экономика в «обычном» стиле уже не работает [Электронный ресурс] / Пан Ги Мун, Генеральный секретарь Организации Объединенных Наций // ДЕНЬ. – № 104. – 19 июня 2012. – Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/230183#>.

Надійшла до редакції 24.07.2013 р.